

Psihopatologia dispozițiilor afective și creativitatea artistică

2023 Timișoara

Omenirea culturală a fost constant intrigată de stările psihice speciale pe care le trăiau profeții, augurii, șamanii, persoanele capabile de extaz religios (uneori utilizând droguri).....iar apoi..de inspirația creativă a artiștilor, ce se aseamăna cu acestea.

O interpretare clasică a inspirației poetice o întâlnim în dialogul Phaedon a lui Platon, ea fiind privită ca un fel de nebunie specială, indusă de un spirit – geniu, muză – care transpune poetul într-o condiție aparte, superioară...

Altă referință tradițională a fost cea la starea de transă cultivată de religiile de mistere ale fertilității - precum cultul lui Dionysos la Athena - când, în ritmul muzicii, dansului, cântecului și după consumul de substanțe psihoactive (alcool etc.) ...participantul ajungea la o contopire „entuziastă,, cu instanța zeului....

În același sens a comentat inspirația artistului creator - aspirat de transcendență (dar predominant contemplativ).. și neoplatonismul lui Plotin...în direcția valorilor trans-ontologice de Bine și Frumos.... ..ideea fiind reactivată în Renașterea Europeană prin Academia Platoniceană a lui Ficino, susținută la Florența de familia Medicis...

....și la fel, în sec XIX, ideologia romantică.. ce comenta geniul inspirat de muze ca apropiat de nebunie... Dar, acum, ne aflăm deja într-o epocă în care se dezvoltă psihopatologia și nosologia psihiatrică, avansându-se și idei evoluționiste.

În1812, întemeietorul psihiatriei americane Dr B.Rush scria:... „boala mentală poate fi comparată cu un cutremur care, prăbușind straturile superficiale ale pământului, aduce la suprafață splendide și nebănuite fosile....metale rare.,,

Tradiția utilizării de droguri pentru stări extatice e și ea reluată în sec XIX.. la Paris, unde Moreau de Tours publică cartea *Du hașiş et de l'alienation mentale*...iar oameni de literă ca Baudelaire și Th. Gautier propun utilizarea drogurilor pentru stimularea creativității....

Iar în acest sec. al XIX..., viața poezilor-artiști se detașează cu un profil aparte „boem”, ce nu se mai integrează în disciplină riguroasă a muncii instituționalizate din noua și serioasă societate burgheză...și.. ...psihiatrul Lombroso studiază explicit corelația dintre boala psihică și creativitate (Geniu și nebunie)...iar prof. Kraepelin, comentează boala maniaco-depresivă ca putând promova - prin facilitarea exprimării lingvistice - creația poetică....

Trecând în sec XX, apropierea dintre creativitatea (artistică) și nebunie a fost studiată ținându-se tot mai mult seama de rigorile nosologiei psihiatrice. La începutul veacului, Kretschmer comentează, dintr-o perspectivă biotipologică, continuumul dintre psihopatologia psihotică (schizofrenie, bipolaritate..), anumite constituții psihocorporale (leptosom, picnic, athletic), personalități particulare și persoane cu realizări deosebite în plan socio cultural.

S-au reluat deasemenea spre mijlocul veacului și experiențele privitoare la trăirile aparte, depersonalizante, consecutive consumului unor substanțe psihoactive (mescalina, psilocibină, LSD) ...sugerându-se uneori utilizarea lor de către artiști... Și care au fost folosite ulterior de mișcarea hippie, alături de muzică și sex...

Spre sfârșitul sec XX, pe măsură ce s-au impus diagnosticele standardizate, precum și doctrine ca cea a spectrelor malade, studiile privind corelația creativității artistice (poetice) cu psihopatologia s-au înmulțit, evidențiindu-se tot mai mult implicarea spectrului patologiei dispozițional afective.

O parte din cercetări s-au centrat pe metodologia biografică, cu prelucrări statistice:

A. Iuda studiază (în 1949, când metodologiile nu erau încă suficient de riguroase) 113 artiști germani (scriitori, arhitecți, compozitori) prin interviu, pe care-l extinde și familiilor. O treime din cei studiați puteau fi considerați ca „fiind cu probleme de tip dispozițional afectiv,, nevrotic și psihotic, cu tentative suicidare (mult peste rata populației normale). Cea mai mare rată e întâlnită la poeți (50%), cea mai mică la sculptori și arhitecți (18%). Frații și copiii acestui grup artistic au și ei o rată mult crescută față de populația generală în ceea ce privește frecvența suicidului, ciclomimiei și tb. maniaco depresive.

C. Martinide (1972) studiază, documentar, 21 eminente poeți englezi (născuți între 1670- 1809) și 21 poeți francezi (n. între 1770-1909)...55% dintre cei englezi și 40% dintre cei francezi aveau o istorie semnificativă de psihopatologie (predominant afectivă)... iar unul din șapte au fost internați

A. Ludwig (1992) într-un amplu studiu asupra biografiilor unor oameni importanți (publicate în New York Times Book Review între 1960-1990) găsește, în corelație cu patologia afectivă, că cea mai mare rată a maniei, psihozelor și internărilor psihiatrice se întâlnește la poeți (18 % din aceștia având și tentative de suicid). Depresia e crescută și la compozitori.

În raport cu alte grupe profesionale – cum ar fi cele ale oamenilor de afaceri, de știință sau funcționarilor publici – grupul artiștilor indică o rată de trei ori mai frecventă a suicidului, psihozelor, tulburărilor dispozițional-afective și consumului de substanțe.

O cercetare ce a devenit clasică prin rigoarea sa, e cel a lui Kai Jamison (1993), centrată pe 36 eminente poeți britanici și irlandezi, născuți între 1705-1805, studiați pe baza documentelor autobiografice și biografice, ținându-se seama și de istoria familială și documentele medicale.

Psihopatologia afectivă s-a reliefat ca dominantă. S-au urmărit simptome ale episoadelor de manie, hipomanie, stări mixte...dar și temperamentul, variațiile

sezoniere ale dispoziției (și creativității), caracteristicile perioadelor maladive, boli concomitente, recurența și persistența simptomelor. Similar au fost investigate și familiile acestora în perspectiva spectrului afectiv.

Rezultatele indică o semnificativă prezență a patologiei dispozițional afective (la 80% di cazuri).

Astfel de cercetări ținute pe o cohortă cazuistică specială ridică desigur variate probleme metodologice; între altele: - cât de semnificativ e lotul pentru marii poeți creatori din diverse culturi și timpuri?

Dar o atenționare majoră se impune.

În cartea pe care Kay Jamison o publică în 1993 -Touched with Fire – sunt prezentate și alte studii patografice privitoare la muzicieni, pictori, scriitori și poeți din SUA....fiind trecuți în revistă: Robert Schuman, familia James, Herman Melville, Virginia Woolf, Ernst Hemingway, Vincent van Gogh, Hector Berlioz, Maiakowski, E.A.Poe și mulți alții.

E comentată pronunțata comorbiditate a patologiei dispoziționale cu consumul de alcool și substanțe psihoactive subliniindu-se observația lui

E.A. Poe: „Eu am fost constituțional extrem de sensibil, nervos într-un grad neobișnuit, ajungând bolnav..cu lungi perioade de trăiri oribile...în cursul cărora..aproape inconștient..am băut enorm...astfel încât dușmanii mei atribuie nebunia mea băuturii...în loc să înțeleagă că băutura se datorează suferinței mele sufletești cumplite,,

În lucrarea menționată, e acordată o atenție deosebită eredității.

Exemple:

Scriitorul american Ernst Hemingway, provenea dintr-o familie în care tatăl, fratele și sora s-au sinucis;... el avea un temperament neliniștit și frenetic, cu perioade de furie, entuziasm fervent alternând cu depresii morbide. În fazele depresive a fost

internat – și tratat cu electroșocuri –...iar în final s-a sinucis; unul din fii săi a fost franc bipolar, iar altul a suferit de o psihoză posttraumatică.

Scriitoarea britanică Virginia Woolf, marcată de patologie afectivă depresiv bipolară cu repetate episoade de manie și depresie de intensitate clinică (tratate în spital) și care în final s-a sinucis (în 1941), provine și ea dintr-o familie cu crescută încărcătură genetic afectivă.

În familia compozitorului Robert Schuman se pot identifica: bipolari, depresie recurentă, suicid, adicție la morfină, psihoză nespecificată, suicid.

Compozitorul a avut de tânăr un temperament instabil, cu perioade expansiv exuberante, hiperproductive.. alternând cu altele inactive, melancolice. Cursul vieții sale indică o evidentă alternanță ciclică între astfel de perioade, care spre sfârșit devin rapide și intense, finalizându-se cu o aruncare în Rijn în scop suicidar, urmată de internarea în azil...în stare psihotică...

Pictorul Vincent Van Gogh – a cărui caz a fost în variate feluri comentat – prezintă în familie și alte cazuri de suicid, depresie și psihoză nespecificată. Cursul vieții sale e marcat - până la finalul său suicidal - de oscilații dispoziționale între stări afective opuse, fapt ce se exprimă cu pregnanță și în picturi (prin luminozitate, culori etc)...

Un capitol special e dedicat lui George Gordon Lord Byron și minuțioasei descrieri a temperamentului său afectiv, extraordinar de tensionat, turmentat, entuziast, „mercurial,, cu nenumărate oscilații, izbucniri agresive și excese addictive...și în același timp, excepțional de exigent.

Acest temperament afectiv mixt - ce s-a impus și ca un prototip al geniului romantic împletit cu nebunia – se manifestă printr-o majoră vitalitate, însoțită de un amalgam contradictoriu al tuturor tendințelor dispozițional temperamentale, fiind etichetat ca: fremătător, clocotitor, turbulent, tumultuos, neliniștit, febril, furtunos, vulcanic, sălbatec, ardent, impetuos, exaltat, răscolitor, grandios, etc.

Dar, esențialul intersecției dintre patologia dispozițională și creativitatea poetică rămâne cantonat la perioadele de febrilă inspirație. S-au realizat și studii directe asupra creatorilor (predominant literari) în viață pentru a se clarifica atât: - inserția lor eventuală într-un spectru psihopatologic, cât și - pentru a se analiza profilul psihologic specific acestei creativități. - N. Andreasen și colegii (de la Universitatea din Iowa) a studiat 30 participanți la Iowa Writers Workshop, folosind interviuri structurate, criterii de dg. standardizate, testări psihologice ținute asupra gândirii creative, studierea concomitentă a familiilor și loturi martor. S-a constatat că: - 80% din cei studiați îndeplineau criterii formale de apartenență la clasa tb dispoziționale (față de 30% din lotul martor)...1/3 din cazuri prezentaseră deja un episod major de depresie .. și 2/3 urmau un tratament psihiatric (medicație sau psihoterapie); nu s-a întâlnit dg de schizofrenie

Aceeași frecvență crescută a problematicii spectrului afectiv - se regăsește și în studiul lui H Akiskal de la Univ din Tennessee, ce a efectuat un interviu la 20 artiști europeni (scriitori, poeți, pictori, sculptori) câștigători de premii prestigioase... - 2/3 din lot prezintă evidente caracteristici de ciclotimie sau hipomanie...50% au suferit cel puțin un episod de depresie majoră K. Jamison, abordează 43 eminente scriitori și artiști britanici în viață, câștigători a unor prestigioase premii (chestionați centrat privitor la perioade de crescută creativitate); totuși.... informațiile culese indicau că 38 % din creatorii abordați se tratau pt probleme de patologie dispozițională depresivă cu lithium, antidepresive, unii doar cu psihoterapie; iar 1/3 prezentau simptome de hipomanie.

O PRIMĂ CONCLUZIE:

Toate cercetările relevă că, creatorii artistici (literari) au o corelație semnificativ crescută statistic (față de normali) cu spectrul afectiv dispozițional.

Totuși:

- ..Marea majoritate a artiștilor din acest domeniu, nu sunt afectați de nici-o problemă psihiatrică....iar
-Majoritatea pacienților marcați de patologie dispozițională.. nu prezintă manifestări creative propriu-zise).

Revenind la celălalt aspect, care se referă la psihologia creației, studiul amintit al lui Jamison, a constatat că 89% dintre artiști au relatat experimentarea în cariera lor a unor perioade de de înaltă creativitate și productivitate (de aprox 2 săptămâni) semnificative pentru opera lor, constând în : ...crescut entuziasm, energie, încredere în sine și viteză a asociațiilor mentale, fluentă a gândurilor și dispoziție înaltă, intensă trăire a unei stări de bine, redusă nevoie de somn ...trăiri ce seamănă foarte mult cu criteriile DSM-III-5 pt hipomanie (mai puțin simptome comportamentale).. 28% menționează că această perioadă a fost precedată de: anxietate, idei

suicidare, suspiciune (deci anxios depresive)60% afirmă că aceste perioade au fost certamente necesare pt împlinirea operei lor... și alți 30%, ca foarte importante.

Cercetarea lui Jamison, împreună cu toate cele realizate în această direcție - și mai ales cu cele deja amintite ale lui Andreasen -, au identificat în plus, o amplificare în aceste cazuri de creatori artistici a factorilor pe care Guilford îi comenta ca specifici unei gândiri creative: o crescută fluentă a gândirii...îndirecția cuvintelor..asociațiilor..expresiilor...ideeții, ...însoțită de o crescută „flexibilitate spontană și adaptativă,,...a unei gândiri divergente.

Experimental, s-a constatat aceleași aspecte și la pacienții hipomani, ce au: o crescută gândire combinatorie.. adunând împreună conținuturi lingvistice uneori divergente (aliterații, asonanțe)...asociații crescute numeric de cuvinteleidei.... combinări ale percepțiilor, ideilor și imaginilor într-o manieră incongruentă, uneori extravagantă..cu o capacitate de a reconcilia opozițiile....

Dar, pentru a fi creativi hipomanii trebuie să aibe în prealabil un fond imaginativ și intelectual bun.

Hipomanul nu doar prezintă un flux ideativ rapid..însotit de o crescută asociativitate lingvistică, ci și folosește cuvinte mai colorate și percutante...(pictorii maniacali folosesc culori vii și contrastante luminoase)

Discursul și ideea bipolarilor e deseori caracterizată prin umor, tendință la joacă....fiind uneori influențați de ritm.. cu tendința spontană de a face rime.. Gândirea creativă a hipomanilor, potențând factorii de creativitate semnalati de Guilford, îi dezvoltă într-un spațiu lingvistic narativ, ce evocă și abordează incidența perceptiv-senzorială a unei lumi ce se manifestă prin aspect – prin eidos - ..și nu cea abstract speculativă și matematică, care-i interesează pe oamenii de știință și filosofi.. (spectrul afectiv pare a fi mai important pentru creativitatea artistică decât cel schizofren).

Abordând creativitatea artistică din perspectiva stărilor hipomaniacale, nu trebuie ignorate nici valențele utile ale perioadelor depresive:

În depresia ușoară și medie, subiectul este repliat pe sine, adunat, critic și analitic, refuzând împrăștierea dezinhibiției exagerate din (hipo)manie;...el privește lucrurile mai aproape de esența lor.. dezinteresat de detalii...dar cu sensibilitate sporită.. Depresivul (ușor) scrutează lumea „mai realist,, și critic decât în viața cotidiană, mai „cu seriozitate,,...

(De fapt, în Renaștere, s-a conturat ideea că temperamentul melancolic-saturnean are valențele înțelepciunii – idee concretizată în gravurile lui Durer Melancholia.).

Ep. Hipoman – precedat și urmat de cel depresiv mediu – rămâne însă esențial pentru creativitatea literaților și artiștilor, pe care o potențează ...lărgind deschiderea lor perceptivă și ideativă... crescând viteza și fluența asociațiilor de idei

și flexibilitatea gândirii divergente, ce etalează aspecte noi și originale...pe fondul unei energii crescute și a unei dispoziții afective euforice, de elafie.

Euforia este consubstanțială atât hipomaniei cât și episodului creativ...fiind reamintită pozitiv... cu dorința de reactualizare.... (Faptul stă la baza unei tendințe addictive, episoadele hipomane fiind dorite și chiar provocate...prin consum de substanțe.. și...în cazul pacienților.. prin consum de antidepresive sau întreruperea administrării stabilizatorilor timici).

CONCLUZIE

În prezent s-au cumulat suficiente date care argumentează că.. .. Între starea hipomaniacală – ciclotimie în general – și creativitatea artistică (predominant literară) există o semnificativă conexiune...astfel încât, spectrul patologiei dispozițional afective poate fi considerat corelat cu această creativitate..(fapt care se conjugă cu secvențialitatea și periodicitatea inspirației)..

Aceste evidențe, deși se plasează pe direcția interesului ancestral pentru fenomenul inspirației, nu-l acopere totuși integral.....deoarece nu abordează dimensiunea specific spirituală....pe care divinația, entuziasmul dyonissiac, viziunea neoplatonică și chiar cea romantică încă o reflecta.

Pe de altă parte, sec XX a subliniat faptul că, creativitatea umană nu se rezumă la inspirația și opera artiștilor, ea extinzându-se în toate direcțiile activităților specific umane.

Perspectiva creativității, derivată din momentul astral al inspirației poetului... difuzează în multe direcții chiar și în domeniul literar: între epopei, imnuri, ode, poezie lirică, romane (inclusiv povestiri fantastice), tragedii, comedii (opere precum Divina Comedie a lui Dante)...toate pretinzând - dincolo de inspirație - și o pretențioasă și laborioasă muncă de elaborare și redactare...

Apoi, creația literară - în tradiția derivării sale din mitologie și ritualul sacral

- se împletește deseori cu cea muzicală (cântată din voce și la instrumente).. de pantomimă și actoricească.. și mai ales..cu cea de dans....direcții în care se impun, cu evidență, pretențiile creației interpretative... care e amplă în spectacolele actuale, implicând-o și pe cea regizorală...ce se afirmă cu pregnanță și în mai recenta filmologie.

Un capitol puțin diferit e cel al artelor vizuale și plastice, pictura..sculptura...arhitectura..peisagistica...și multe derivații ale acestora, mergând spre artele decorative..ale designului...creației de îmbrăcăminte și bijuterii... podoabe și coafură.. a aranjării interioarelor.. spre grădini și ikebana..

Felul în care operează creativitatea, invenția și realizarea frumosului în astfel de arii de realizare productivă, poate fi parțial diferit de cel al poeziei... ..deși unele aspecte ale proceselor intelectual-creative și ale propensiunii spre realizarea de opere marcate de armonie, pot fi similare...

Inventarul poate trece apoi spre creativitatea în domeniul științelor, de toate tipurile, de la cele logico matematice la cele ale naturii, cele umaniste.. sau la speculația filosofică.

Înainte de a încheia comentariul, merită revăzut modelul episodului hipomaniacal, în care: persoana se simte - și este pentru o perioadă de timp – mai energică psiho-fizic, cu nevoie redusă de somn, încrezătoare în sine, dezinhibată, bogată în idei și proiecte, rapidă în decizii, comportament și ideatie, cu o crescută sociabilitate și comunicare, curaj și îndrăzneală

Având în față modelul hipomaniei, ne putem gândi că o astfel de stare ar putea susține activitatea productiv realizatoare - și eventual creativitatea – în mai toate ariile practicilor instituționalizate profesional.

Oamenii pot fi – sau nu fi –periodic performanți și creativi, exercitându-și diverse profesii, precum cea de medic sau educator, de avocat, administrator sau politician, de „om de stat,, sau militar.. În toate domeniile, personalitățile creatoare

realizează lucruri memorabile mai ales în unele perioade fertile, în care se simt inspirați și cu puteri realizatoare crescute.

Orice om,...și cu atât mai mult marile personalități... prezintă de-a-lungul vieții perioade mai fertile... și altele obișnuite.. sau retractile. Creativitatea se asociază modelului ciclic, definitoriu și pentru existența oamenilor..

Ar merita să nu fie ignorate din aria pozitivă a realizărilor performative nici domeniile care implică capacitățile fizice ale persoanei – căci hipomanul realmente are o forță crescută, e mai ergic, rezistă la efort biopsihic fără să doarmă mult...Iar astfel de perioade sunt importante în multiple activități umane.

Apoi, există direcții speciale de activitate precum explorările..investigările..confruntările...operațiunile speciale..care necesită, pentru anumite perioade de timp, nu doar relație psihică... ci și un potențial energetic biologic temporar crescut.. (ceea ce modelul hipoman tocmai oferă). Iar în domeniul performanțelor sportive, contează deasemenea ca la momentul competiției, biopsihoritmul concurentului să fie unul ridicat.

O astfel de perspectivă lărgită, ne obligă însă să schimbăm puțin incidența de abordare.

Mai precis... să nu rămânem – pentru comentarea inspirației și energiei cratoare – doar cu referința la patologia dispozițională (hipomană) înțeleasă ca o realitate dată, cu care condiția creativității s-ar putea compara (și întrețese)..

Dimpotrivă, am putea cu ușurință și în mod comprehensiv accepta că...atât starea maniacal-hipomaniacală cât și perioadele creative, derivă dintr-un evantai normal și performant al comportamentelor externalizate adaptative...pe care omul le dezvoltă în mediul său cultural specific, (pornind de la moștenirea biopsihică ce se exprimă prin rut și hibernare) prin strategiile de investigare, luptă, muncă și realizare, de confruntare ce se pot încheia cu victorii, succese, creații și creații sărbători..

Periodicitatea ciclică a manifestărilor externalizate și internalizate firești și adaptative instituie fundalul din care derivă însăși episoadele maniacale și depresive, în urma unui proces deficitar disfuncțional -

Comportamentele externalizat adaptative ale omului - din care derivă hipomania - se înscriu, dincolo de preocupările și proiectele sale creative personale, în programele practicilor instituționalizate.. ritmate de sărbătorile comunitare... ce invocă transcendența...sărbători care includ carnavalurile și festinurile dezinhibate.. marcate de dans și muzică, de spectacole de poezie, tragedie și comedie, de operele scenografilor, mimilor și muzicienilor, ca în sărbătorile Renașterii italiene, comentate de Burkhard...

CONCLUZIE FINALĂ

Stările creative (artistice.. dar nu numai) sunt comparabile cu hipomania din patologia dispozițional afectivă – cu care deseori se împletesc – deoarece ambele se atașează aceluiași sector de existență firească, externalizată, a omului cultural.

Aceasta ar fi o lecție pe care patologia dispozițională bipolară ne-o dă în direcția creativității antropologice.